

високохудожній формі “розгортає” перед нею моделі поведінки, охудожнює стосунки людей з оточенням, тим самим активізуються процеси соціалізації, естетизації життя, розвитку креативності, формування аксіологічної, мотиваційної, установчої сфер особистості та т. ін. Зважаючи на це, вважаємо, що театральне мистецтво повинно існувати не тільки у стінах театру, як вистава, що дає насолоду, катарсис, впливає на когнітивні процеси людини, а й у таких формах, що сприяють активізації, корекції та розвитку різноманітних психічних утворень особистості.

Аналіз існуючого практичного досвіду, вікових психологічних особливостей дитини дає можливість стверджувати, що театральне мистецтво може використовуватися як засіб формування особистості у будь-який період її розвитку: дошкільний вік – розвиток психічних процесів, якостей особистості, почуттєвості та креативності; молодший шкільний вік – оволодіння існуючим та накопичення власного соціального досвіду; підлітковий вік (в залежності від ведучої діяльності) – відпрацювання стилів поведінки, зняття енергетичної напруги, самореалізація, корекція розумово-почуттєвої сфери.

Безперечно, організувати й проводити театральну роботу в таких межах повинні фахівці, котрі на професійному рівні володіють засобами виразності театального мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Доклад Д.Д. Уварова про работу Отдела сценического образования. – ЦДАВОВіУУ. – Ф. 166. – Оп. 1. – Спр. 636. – Арк. 17-23 зв.
2. Про задачи Отдела сценического образования. – ЦДАВОВіУУ. – Ф. 166. – Оп.1. – Спр. 636. – Арк. 24-32.

УДК 37.013

О.О. Куліш

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС У СЕРЕДНІХ ЖІНОЧИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті проаналізовано виховні заходи у середніх жіночих навчальних закладах Херсонської губернії на початку ХХ століття, що проводилися у позаурочний час; розглядається участь громадськості та батьків у виховному процесі.

The upbringing events in the secondary female institutions in Kherson province at the beginning of the XX-th century, which were held in the out-of-school time are analyzed in the article; the participation of the public and parents on the upbringing process are considered.

Сучасний погляд на історію освіти України вимагає всебічного та об'єктивного висвітлення освітнього процесу минулого. У цьому контексті набуває актуальності вивчення стану жіночої освіти як окремої педагогічної галузі у регіональному аспекті, про що свідчать дослідження педагогів та істориків з означеної проблематики – В.Добровольської (Південь України), Л.Єршової (Волинь), Т.Шушара (Таврійська губернія).

Напрями виховання у навчальних закладах Херсонської губернії, зокрема жіночих, досліджували Н.Слюсаренко (трудове виховання), А.Тарасов (патріотичне виховання), А.Форостян (естетичне виховання). Навчально-виховний процес у жіночих навчальних закладах Херсонської губернії є багатогранною темою, яка незважаючи на наявність фундаментальних праць та публікацій залишається недостатньо вивченою. Інтерес для дослідження становить організація виховного процесу у жіночих навчальних закладах у позаурочний час на початку ХХ століття, оскільки перед педагогами в цей важкий для країни період постали численні проблеми, які вони успішно вирішували, намагаючись різними способами взяти під контроль вільний час вихованок. Актуальність та недостатня

розробленість цього питання зумовили вибір теми дослідження „Організація виховного процесу у позаурочний час у середніх жіночих навчальних закладах Херсонської губернії (початок ХХ століття)”.

Метою даної статті є історико-педагогічний аналіз особливостей виховного процесу у середніх жіночих навчальних закладах Херсонської губернії у позаурочний час на початку ХХ століття.

Завдання:

- дослідити способи виховного впливу;
- визначити участь батьківства і громадськості у виховному процесі.

Початок ХХ століття характеризувався низкою політичних подій, що спричинили підвищення суспільної активності. До політичного життя залучалося все більше і більше прошарків населення, зокрема учнівської молоді, що призводило до нестабільності у суспільстві. Намагання уряду протистояти цим явищам виявлялось у різних методах взаємодії з учнівством: від жорстоких спроб поліції силою придушити революційний рух до різноманітних виховних заходів, проведення яких покладалося на навчальні заклади. Політичні заворушення, нестабільність спричинили аморальність та «падіння нравів» у суспільстві. На фоні цих подій посилювалася роль школи у вихованні дівчат, виникла гостра необхідність об'єднання зусиль батьків, педагогів та громадськості.

Міністерство народної освіти та попечителі навчальних округів конфіденційно обговорювали стан взаємодії сім'ї та школи. «Вопрос об отношениях между семьей и школою привлек к себе в последние годы особенное внимание общества и педагогической печати... Как школа, в лице ее учебно-воспитательного персонала, так, и семья, в лице родителей... стремятся к общей цели: воспитать детей в правилах нравственности, развить их ум и волю, дать им знания и умения. Тем не менее, школа, являясь непосредственной преемницей родительской власти, не может оказать полного воздействия на своих питомцев, так как дети находятся под влиянием и школы, и семьи. К сожалению, связи между школой и семьей, за весьма редким исключением, не существует...» [1].

При вступі дівчат до навчального закладу разом з іншими документами батьки мали дати розписку, тим самим взявши на себе певні зобов'язання: одягати дитину за усталеною формою, забезпечувати необхідними посібниками, своєчасно вносити платню за навчання, допомагати керівництву навчального закладу, контролюючи поведінку дитини [3]. В батьках гімназисток педагоги вбачали односторонність, проте вони не завжди ставилися до своїх обов'язків перед навчальним закладом з відповідальністю. Наприклад, під час виборів до батьківського комітету у Новобузькій жіночій гімназії з 60 запрошених батьків на збори з'явилася лише 21 особа [4].

Після революційних подій 1905 року департамент поліції 14 липня 1908 року видав секретний циркуляр про посилення навчально-виховної роботи, який було розіслано в усі навчальні заклади. У циркулярі відзначалося, що дезорганізація середньої школи, слабкість авторитета батьків, відсутність позашкільного надзору, доступність розваг і революційний період спричинили падіння моральності серед учнів та появи у середніх закладах таємних організацій. Перед педагогами постало відповідальне завдання – «приложити все усилия к поддержанию в учащейся молодежи уважение к науке и расположение к серьезному труду, к поднятию авторитета наставников и преподавателей и вообще к установлению живого и благотворного влияния школы на весь склад жизни учащихся» [14: 1]. Керівники Миколаївських освітніх установ зібралися на нараду під головуванням директора Олександрівського реального училища. Він констатував, що «...школа одна почти безсильна в борьбе с разрушающим влиянием на молодежь современной улицы, прессы, всякого рода увеселений, учреждений и наконец, даже домашней среды...» [14: 6]. Педагоги, усвідомлюючи силу впливу цих факторів, розробили ряд заходів, які мали залучити до контролю за поведінкою учнів у вільний від навчання час батьків та громадськість. Наприклад, звернутися з проханням до батьків не дозволяти гуляти пізніше 10 годин влітку та 8 годин взимку, наглядати за поведінкою учнів поза стінами навчального закладу.

Педагоги визнали за необхідне посилити контроль за поселенням учнів та встановити нагляд за їх житлом, заборонити відвідування учнів на квартирах та збори поза стінами навчального закладу. Зібрання постановило забезпечити чергування у місцях прогулянок та театрах; звернутися до дирекції театрів, щоб спектаклі для молоді проходили вдень; заборонити продаж учням порнографічної літератури та відвідування кінематографу пізніше 8 годин вечора. Для власників ресторанів, які допускають до своїх закладів учнів, було запропоновано ввести штрафні санкції. З метою відволікання учнів від сумнівних розваг педагоги мали частіше проводити танцювальні вечори в навчальних закладах; поліпшити справу організації спортивних свят, привчати вихованців до мистецтва та історії через навчальні екскурсії [14: 3].

Наступним кроком миколаївських педагогів було впровадження у липні 1909 року для учениць середніх жіночих навчальних закладів Миколаєва нових правил, які регламентували поведінку дівчат. «При встрече с Императором и членами семьи обязательно кланяются. Держать себя скромно и благопристойно. Старшим (градоначальник, учебный воспитательный состав) отдавать должное почтение. Вне дома носить форменное платье без излишних украшений. С наступлением сумерек запрещены прогулки без родителей. В сопровождении родителей ученицы могут посещать: театры, концерты, детские вечера и гуляния, выставки, музеи (не позже 8 вечера). Публицистические лекции только с разрешения школьного начальства. Воспрещается посещать оперетты, кофейни, клубы, пребывание в которых является для учащихся предосудительным. Запрещается посещать заседания: суда, городской думы, дворянского и земского собраний. Запрещается принимать участие в спектаклях и концертах вне школы. Без особого разрешения своего ближайшего начальства не имеют право участвовать в чествованиях, посещать их публично [14: 39]». Гімназистки, які порушували ці правила, несли покарання: «Нарушение правил нравственности и требований приличия на улице и в общественных местах должно немедленно влечь за собой, хотя бы временное, увольнение из учебного заведения... [14: 7]».

Серед позакласних заходів популярними були літературно-музичні вечори та ранки, театральні вистави, танцювальні вечори, які мали формувати в дівчат естетичний смак, почуття прекрасного та давали педагогам можливість поширити їх вплив на вільний від уроків час. Всі виховні заходи такого характеру суворо контролювались губернським керівництвом, і для їх проведення треба було звертатися по дозвіл. Так, начальниця Миколаївської жіночої гімназії Рабинович зверталася до директора народних училищ Херсонської губернії з проханням про організацію літературно-музичного ранку в гімназії 24 січня 1909 року. До заяви додавалась програма: Басни Крылова «Жошка и соловей», «Две собаки», «Камень и червяк», «Добрая лисица», «Скворец» тощо. Басни Измайлова, діалоги Ушинського, стихи: Пушкина, Лермонтова, Плещеева. Произведения немецких, французских поэтов. В музыкальном отделении «Боже царя храни!», «Как по морю, морю синему», «Уточка», «Березка», «Морской царь», несколько небольших пьес в две и четыре руки на фортепиано [2]». В Миколаївській жіночій гімназії С.Г.Зінової також активно проводились аналогічні виховні заходи у святкові дні. В грудні 1906 року «Николаевская газета» сповіщала про різдвяний вечір в цьому учбовому закладі: «...гостей было так много, что небольшой зал прогимназии и все прилегающие к нему комнаты совершенно переполнены... Вечер был очень оживленный». Під керівництвом класних наглядочок дівчатка підготували декілька хорових та сольних вокальних номерів, ними було прочитано багато віршів.

Літературні вечори, присвячені творчості російських письменників, організовувались практично в усіх навчальних закладах Херсонської губернії. Так, у лютому 1902 року на засіданні педагогічної ради Вознесенської жіночої гімназії розглядалося питання вшанування пам'яті великого російського письменника О.В.Гоголя. Спільно з вихованцями чоловічої гімназії учениці та їх педагоги 21 лютого взяли участь у проведенні урочистостей: о 10 годині ранку відслужили панахиду, о 12.30 розпочалася програма. Про творчість письменника розповіли викладачі Жирнов В.І. та Скворцов О.В. У виконанні учениць гімназії прозвучали гімни Гоголю та «Дніпро». Після закінчення заходу всі учасники

отримали подарунки – пам'ятні листівки з портретами письменника та ілюстраціями до його творів [12]. У квітні 1902 року у Вознесенській жіночій гімназії був проведений літературно-вокальний ранок пам'яті В.О.Жуковського. Успішні учениці на позашкільному виховному заході отримали в подарунок книги. Вчителями та гімназистками декламувалися вірші поета, прозвучало багато музичних п'єс. Під час свята молодші учениці отримали портрети, а старші – книги В.О.Жуковського [11: 59-62]. Всі промови, що виголошувались під час свята вчителями, спочатку були прослухані та затверджені на засіданні педагогічної ради. Так, виступ викладача А. Монтелі „Воспитательное значение поэзии Некрасова» отримав високу оцінку педагогічної ради Вознесенської жіночої гімназії напередодні свята пам'яті поета [11: 94].

Виховні заходи більшою мірою проводилися у вільний від уроків час, у святкові дні, але в окремих випадках педагогічний колектив з власної ініціативи звільняв учнів від занять і влаштовував розваги. Так, педагоги Вознесенської жіночої гімназії звільнили у 1903 році від занять 4 дні (по 1 у вересні, листопаді, лютому та квітні), організувавши читання з картинками чарівного ліхтаря, літературні заходи з декламацією віршів, екскурсію до Мар'їної діброви. Як зазначено у протоколі педагогічної ради Вознесенської жіночої гімназії „...несомненно, что такого рода развлечения весьма полезны в воспитательном отношении и могут служить одним из средств заставить детей любить школу, охотно посещать ее и относиться с большою любовью и доверием к своим наставникам... Желательно сохранить право за педсоветом и на будущее время давать учащимся льготные от занятий дни с использованием их для чтения, экскурсий, осмотров музеев, выставок, картинных галерей ...» [11: 103].

Організація у жіночих навчальних закладах таких благодійних заходів, як збори коштів для військових, малозабезпечених учениць, дітей біженців; благодійні концерти та вистави, крім своїх прямих завдань – здійснення матеріальної допомоги – сприяла вихованню милосердя та співчуття у дівчат. Так, у 1916 році, коли йшла перша світова війна, вихованки Новобузької гімназії готували захисникам Вітчизни різдвяні подарунки – вишивали кісети, збирали кошти на мило, махорку, пряники [7: 20]. Для допомоги дітям поранених воїнів у жовтні гімназистками Новобузької жіночої гімназії було зібрано 95 карбованців [7: 8]. На той час на теренах нашого краю було багато біженців, які потребували допомоги. У листопаді 1916 року було проведено збір коштів на користь сербських дітей [7: 27]. „...3 января 1916 года в помещении Новобугской женской гимназии был устроен платный детский вечер без крепких напитков ...на усиление просветительного общества с отчислением 20% в пользу Красного Креста.» [6]. 8 січня 1917 року в приміщенні Новобузької гімназії влаштована „...живая елка, сборы от которой предназначались на усиление содержания прогимназии с отчислением 10% на Красный Крест. Доход составил 613 рублей 45 копеек» [10].

На початку ХХ століття краєзнавство було невід'ємною складовою виховного процесу у позаурочний час, завдання якого реалізовувалися під час відвідування лекцій, бесід та екскурсій. „...Ввиду важного образовательного значения экскурсий, предоставляется необходимость придать им характер обязательного фактора образования в средней школе... выработать такие меры, которые б улучшили и упорядочили организацию ученических экскурсий» [5: 15]. З цією метою Міністерство народної освіти звертало увагу педагогів на ілюстрований популярний журнал «Школьная экскурсия и школьный музей» [7: 110]. Для практичної підготовки керівників природознавчих екскурсій у місті Одесі були відкриті спеціальні короткотермінові курси (з 26 травня по 10 червня). Дуже цікавий та багатий досвід в проведенні екскурсійної роботи мала на той час Новобузька жіноча гімназія. За матеріалами засідань педагогічної ради відомо, що 3 травня 1909 року всі учні навчального закладу були на прогулянці у лісі. Там вони спостерігали за рослинами, комахами, гралися, пили чай з молоком, а поверталися додому чотирма підводами. У 1916 р. відбулося дві таких екскурсій-прогулянки [5: 55].

Вихованню дбайливого ставлення до природи сприяли свята деревонасаджень. Такі свята були проведені у Вознесенській жіночій гімназії в 1901 році та в 1904 році в Миколаєві за участю вихованців жіночих та чоловічих навчальних закладів. У місті Вознесенську свято було проведено на шостому тижні Великого посту. Міська управа виділила місце під посадку [11: 49-50]. За результатами виховного заходу члени педагогічної ради Вознесенської жіночої гімназії висловили щиру подяку головному лісничому Ю.О.Леману [11: 65].

Свято деревонасаджень в Миколаєві було проведено 15 травня 1904 року. В ньому взяли участь вихованки 2-ї жіночої гімназії, шкіл писемності, приватної жіночої гімназії Штукенберг, Маріїнської жіночої гімназії, учні Олександрійського реального училища, технічного залізничного училища, міського шестикласного училища, портової ремісничої школи, міських початкових училищ та багатьох інших. Перед початком роботи був відслужений молебен, грали три духових оркестри: 37 музикантів флотського екіпажу, Празького полку та резервного козачого. Після закінчення роботи учні пройшли парадом перед міським Головою. Результатом такого екологічного заходу стало насадження 3000 нових дерев [13].

У 1916 році Міністерство народної освіти видало циркуляр «О летних практических занятиях учащихся по отдельным отраслям сельского хозяйства». Він передбачав відкриття літніх шкіл ручної праці, літніх колоній розвідників-натуралістів, практичних інститутів природознавства, де навчання було безкоштовним [9: 11]. Згідно циркуляру педагоги жіночих навчальних закладів планували змістовне проведення канікул учениць. Так, у Новобузькій жіночій гімназії канікулярний час використовували для навчання дітей шиттю взуття [9: 118]. В осінні канікули 1916 року гімназистки старших класів навчалися роботі на друкарській машинці. Це заняття дисциплінувало увагу, сприяло охайності, чистоті та порядку. Займався з дітьми письменник-учбового закладу в післяобідній час [9: 10].

У березні 1917 року попечитель Одеського навчального округу П.Соковнін нагадував начальникам усіх навчальних закладів: «...я позволю себе выразить уверенность, что во время пасхальных каникул двери учебных заведений не будут закрыты для учащихся, ищущих общения между собою, и что педагогический персонал приложит старания к тому, чтобы внести как можно больше содержания в использование пасхального досуга» [8: 48]. Як бачимо, намагаючись відволікти учнів від політичної ситуації у країні, керівництво сприяло тому, що навчальний заклад поступово став центром культурного життя дівчат, де вони мали можливість прожувати спілкуватися навіть під час свят і канікул.

Отже, підсумовуючи вище викладене, можна зробити **висновок**, що виховний процес у позаурочний час відбувався шляхом:

- контролю за проведенням вільного від уроків часу з боку педагогів, батьків та громадськості;
- встановлення правил та норм поведінки дівчат за межами школи;
- організації позашкільних та позаурочних заходів різного спрямування.

Позитивним досвідом педагогів жіночих середніх навчальних закладів була виховна діяльність в позаурочний час, вихідні та святкові дні, змістовне планування канікул, у ході якого реалізовувалися цілі екологічного, естетичного та трудового виховання. Виховні заходи проводились згідно рекомендацій Міністерства народної освіти, з ініціативи педагогічного колективу навчального закладу з дозволу директора народних училищ Херсонської губернії, міської управи, а також поліції.

До перспективних напрямів подальших наукових розробок відносимо порівняльне вивчення організації виховного процесу у позаурочний час у різних типах жіночих навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний архів Миколаївської області, далі ДАМО. – Ф. 116. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 20.
2. ДАМО. – Ф.117. – Оп.1. – Спр.1. – Арк. 24.
3. ДАМО. – Ф.121. – Оп.1. – Спр. 81. – Арк. 5.
4. ДАМО. – Ф.122. – Оп.1. – Спр.22. – Арк. 4

5. ДАМО. – Ф.122. – Оп.1. – Спр.25. – Арк. 15, 55.
6. ДАМО. – Ф.122. – Оп.1. – Спр.38. – Арк.8.
7. ДАМО. – Ф.122. – Оп.1. – Спр.40. – Арк. 8, 20, 27, 110.
8. ДАМО. – Ф.122. – Оп.1. – Спр.46. – Арк. 48.
9. ДАМО. – Ф.122. – Оп.1. – Спр.80. – Арк. 10, 11, 118.
10. ДАМО. – Ф.122. – Оп.1. – Спр.45. – Арк.9.
11. ДАМО. – Ф.124. – Оп.1. – Спр.10. – Арк. 49-50, 59-62, 65, 94, 103.
12. ДАМО. – Ф.124. – Оп.1. – Спр.40. – Арк.57.
13. ДАМО. – Ф.229. – Оп.1. – Спр.782. – Арк.2.
14. ДАМО. – Ф.229. – Оп.4. – Спр. 288. – Арк.1, 3, 6, 7, 39.

УДК 371.315

К.С. Матвєєва

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ЗНАЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК В УЧНІВ І ПЕДАГОГІВ

У статті розглянуто погляди В.О. Сухомлинського на роль формування професійних навичок в учителів у процесі підвищення їх педагогічної культури, а також на значення формування різних навичок у школярів з позиції його загально педагогічних поглядів.

The article discussed the views of VO Suhomlinskogo role in the formation of professional skills of teachers in improving their educational culture, and also the importance of formation of different skills in students from the general teaching of his views.

У більшості досліджень останніх років, присвячених різним аспектам теоретичної та практичної педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського, досить рідко згадується про його оцінювання значення формування навичок як в учнів, так і у педагогів. Можливо, це тому, що саме поняття «навички» у В.О.Сухомлинського зустрічається нечасто, а його переважно розглядають, як творця інноваційної педагогічної системи, яка ґрунтується на гуманістичних формах та методах виховання, на визнанні особистості дитини вищою цінністю навчального процесу. Разом із тим, В.О. Сухомлинський приділяв чимало уваги методиці навчання і виховання, розглядав вимоги до педагогічної культури вчителів. У цьому контексті він вказував на необхідність вироблення в учнів і викладачів певних умінь і навичок, необхідних для ефективної організації навчального процесу. На жаль, ця сторона педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, особливо щодо формування навичок, до цих пір не знайшла повноцінного відображення в педагогічних дослідженнях.

У подібній ситуації представляється цікавим розглянути ту роль, яку видатний український педагог-новатор відводив формуванню навичок як у викладачів, так і в учнів.

На жаль, спеціальних досліджень, в яких розглядаються погляди В.О.Сухомлинського на роль формування навичок у викладачів та учнів, практично не існує. Однак ряд авторів (М. Антонєць, А.М. Богуш, Л.С. Бондар, С.С. Вітвицька, Є.П. Голобородько, В.О. Кравцов, В. Олійник та ін.) розглядає цю проблему в контексті впливу педагогічних ідей В.О. Сухомлинського на розвиток професійно-педагогічної компетентності та культури вчителів.

Інші дослідники звертають увагу на ті вміння і, відповідно, навички, які, на думку В.О. Сухомлинського, повинні бути сформовані у дітей у процесі вивчення ними рідної мови (А.М. Богуш, Л.І. Мамчур, С.О. Падалка, М.І.Пентилюк, С.Х. Чавлварова та ін.). Разом з тим, В. Буряк [2] і Л. І. Мамчур [5] підкреслюють, що В.О. Сухомлинський одним із перших у вітчизняній педагогічній науці звернув увагу на необхідність формування у викладачів і школярів інтелектуальних умінь і навичок. Г. Кловак [4] і В.І. Шуляр [10] відзначають, що